

УДК: 634.634.1.15

ЖЕРГИЛИКЛИ ШАРАЯТТА ЖАС БАҒЛАРДЫ ЖАРАТЫҰ

Серимбетов Т.Е.,

Қарақалпақстан дийқаншылық илим изертлеу институты, лаборатория баслығы.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17537851>

Аннотация. Сонғы жыллары Қарақалпақстан Республикасы аймағында экологиялық тең салмақтылықтың өзгеруін есепке алып, ресурстежеуші жас бағларды жаратыу және оның агротехнологиясы нәтижелілігін асыруу арқалы узақ муддет оним беруіне шараятлар жаратыу.

Гилт сөзлер: Топырақ структурасы, гумус, ширинди, изей суу, саз топырақ, компост, уя, мийуе ағаш, суу, қаптал шақа, схема, азық элементлер, муддет, топырақ шорлылығы.

Аннотация. Сунги йилларда Қарақалпақстан Республикаси регионида экологик мувозанатнинг узгарушини хисобга олиб, ресурс тежовчи ёши боғларни яратиши ва унинг агротехнологияси самарадорлигини оширишдан узоқ муддат хосил берушига шароит яратиши.

Калим сўзлар: Тупроқ структураси, гумус, сизот сув, соз тупроқ, компост, уя, мева дарахт, сув, ён шохлар, схема, озик элементлар, муддат, тупыроқ шўрлилиги.

Аннотация. Создания ресурсосберегающий технологии молодых садов дающие эффективности в долгие сроки продукции и их агротехнологии с учетом изменения экологического равновесия в республике Каракалпакстан.

Ключевые слова: Структура почвы, гумус, грунтовые воды, суглинок, компост, лунка, фруктовые деревья, вода, боковые ветки, схема, питательные элементы, срок, засоленность почвы.

Annotation. Creation of resource-saving technologies of young gardens that give efficiency in long-term products and their agrotechnology, taking into account changes in the ecological balance in the Republic of Karakalpakstan.

Keywords: Soil structure, humus, groundwater, loam, compost, hole, fruit trees, water, side branches, scheme, nutrients, term, soil salinity.

Арал теңизи сууының кемейип қурып қалыуы ақыбетинде Орта Азия мәмлекетлериниң климат шараятында унамсыз өзгерислер жузеге келди. Әсиресе мәмлекетимиздиң хауа климат шараяты кескин климат шараятына өтти. Дунья жүзинде глобал машқалалар ишинде халықты қауипсиз азық-ауқат пенен тамийнлеу- Бирлескен Миллетлер Шөлкеми және дунья мәмлекетлериниң бир-бири менен қарым қатнас және бирге ислесиу

мәселелеринде итибар қаратылатуғын актуаль мәселелерден бири болып есапланады.

Қарақалпақстанның көпшилик районларында топырақ курамы, ондағы ширинди (гумус) хәмде азық элеменлерге жарлы болып келеди. Қалаберсе өсимлик соның ишинде мийўе ағашлары жақсы раўажлана алатуғын- саз аўыр топырақтың қатламы қалыңлығы, айрым аймақларда ғана 0,7-0,8 м, ал көпшилик жерлерде бул көрсеткиш 0,2-0,5 метрге шекем томенлейди.

Саз топырақлы қатламнан өсимлик тамырының шеге топырақлы қатламға өтиўи, өсимлик раўажланыўын сезилерли дәрежеде тоқтатады, себеби оның курамында азықлық элементлер аз болады. Жер асты изей суўлары суўғарылып егилетуғын жерлерде жер бетине жақын жайласқанлығы, жас бағларды жаратыўда қыйыншылықлар туўдырады. Жас бағларды режелестириўде усыларды итибарға алыў зарур.

Ерте бәхәрде мийўе отырғызылатуғын орынлар уя типинде 50 см тереңликте, 50 см кеңликте ширинген компост пенен топырағы араластырылып, суўғарылып қандырылып қойылады. Бул илаж гүзден баслап ислеп қойылса, жақсы натийже береди. Мийўе нәлин қанша ерте бәхәрде отырғызылса тутып кетиўи сонша аңсат болады. Бул мүддет Қарақалпақстан шараятында март айының биринши хәм екнши декадасына туўра келеди. Мийўе нәллерин атызға жайластырыўда мийўе түри, дене дүзилиси, шақаланыўы, раўажланыў дәрежеси есапқа алынады. Кушли шақаланатуғын мийўе нәллери 6×4, 6×3, 5×3 ал интенсив сортларда 4×2, 3×2, ҳ.т схемаларда жайластырылады.

Егиў ушын мийўе нәлин таңлап алғанда оның жаңалығына итибар қаратыў керек. Буның ушын мийўе нәли денесин хам тамырын тырнақ пенен қыршып көргенимизде нәлден тәбийий шире ажыралып шығады. Егер шире шықпаса нәлдің питомниктен алынғаннан кейин мәлим мүддет ашық хаўада турып қалғанынан дерек береди [1].

Мийўе нәлин белгиленген орынға отырғызыўда айрықша итибар қарататуғын бир қанша қағыйдалар бар [2]. Көпшилик орынларда мекеме, кархана, оқыў орынлары хатте айрым аўыл хожалығына байланыслы мекемелер алдында абаданластырыў жұмысларында, нәлди суў куйып турыўга қолайластырып шуқанақ қазылып мийўе нәли ойға егилген жағдайларынын гуўасы боламыз. Бул надурис, себеби нәлди егиў пайытында егиў тереңлигине қатаң итибар берилсе нәл тез тутып раўажлана баслайды. Ал мийўе ағашының тамыр мойыны жер бетинен төмен егилсе, нәл тамырының ығаллык жоқары болыўы себебинен раўажлана алмай

керисинше тамырда шириў процесси басланады. Мийўе ағашының тамыр мойыны жер бети топырағынан көринер- көринбес болып налдин сабылған жери топырақ астында қуяш нурлары туспейтуғын ҳалатта қалыўы керек.

Нәллердиң сабылған жери қуяшка, самалға, топырақ шорлылығына жудә тәсиршең болып ықтиятлылықты талап етеди [3]. Жас нәллер қанық жерге егилсе, ығаллық жетерли болса белгили муддетке дейин суўғарыўды талап етпейди. Бизиң халқымызда нәлге тез-тезден суў қуйылып турса тез тутып кетеди деген қате тусиник бар. Бул надурис,себеби егилген нәлимиз қашан жапырақ шығарып раўажланып кетпегенше тамыр этирапындағы ығаллықты толық өзлестире алмайды, нәтийжеде майда тамырлардың тез шириўине ҳәм нәлдиң пүткиллей қуўрап қалыўына алып келеди.

Күнделикли турмысымыздан да белгили жалпыламай суўғарылатуғын бағлардың өмири қыска болып көпке бармай қуўрап қалып атырғанының гуўасы болып атырмыз. Сонлықтан фермер хожалықларында жас бағлар егилсе нәллер қарық арқалы суўғарылыўы ушын қарық тартылып қарық бойына отырғызылады. Ал уй қапталы тамарқа жерлерде егилген нәллерди түбине суў қуйып суўғармастан, ал ҳар бир нәлдиң айлана этирапы шеңбер сыяқлы 40-50 см диаметр кеңликте қарықша етип суў қуйыўга ықшамланып ойылады. Суў сол қарықшаға ғана қуйып турылады

Мийўешиликти раўажландырыў ушын Республикамыздың фермер хожалықларына субсидиялар, жеңиллетилген кредитлер ажыратылып кең имканиятлар жаратылып берилмекте. Мийўешилик, бағшылық пенен шуғылланыўшы кластерлер пайда болмақта.

Биз аўыл-хожалығы тараўы хызметкерлери, ҳәр бир азамат, берилип атырған мумкиншилик ҳәм имканиятлардан нәтийжели пайдаланып, халқымыздың абадан турмыста жасаўы ушын пайдамызды тийгизиў туўылған жер ушын перзентлик ўазыйпамыз деп билейик.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. М.Якупов, Х.Бобоева « Интенсив боғларға шакл бериш». «Шарқ», Тошкент 2018 й б 46-48.
2. И.Нормуратов, Д.Жанакова. «Подбор морозкостойких вегетативно размножаемых подвоев яблони» босмахона «Тарақкиёт» 2019 й б 24-32.
3. Ж.Файзиев, Б.Мирзахидов. «Узумнинг янги нав ва истиқболли дурагайлариниг ҳосилдорлиги ва сифати» Тошкент, «Мега Принт» баспасы 2022 ж. Б 54-66.